

спільнотах, має відмінні атрибути, у різних лінгвокультурних спільнотах виникатиме різна імпліцитна передумова у процесі інтерпретації висловлення, на основі якої формуватиметься загальна інтерпретація висловлення, на що і вказують наведені приклади.

Дослідники теорії релевантності вказують на можливість утворення дещо різних *ad hoc* концептів та вважають цілком нормальним виникнення неповної ідентичності значення адресанта та інтерпретації адресата [Wilson 2000, с. 245]. З проаналізованих прикладів можна припустити, що, незважаючи на різні атрибути ПФ, імовірно, інтерпретація висловлень із ПФ *Big Brother, trust but verify, a house divided against itself* представником української лінгвокультурної спільноти не відрізнятиметься кардинально від їх інтерпретації представником американської лінгвокультурної спільноти, хоча і буде дещо більш обмеженою або матиме інші асоціації чи взагалі їх не матиме. Однак, на нашу думку, інтерпретація висловлень із ПФ, пов'язаними із прецедентним текстом *The Wonderful Wizard of Oz*, може суттєво відрізнитися у носіїв різних когнітивних баз через відсутність алегоричності аналогу зазначеного прецедентного тексту в інших лінгвокультурних спільнотах.

Висновки: проведене дослідження підтверджує сумніви про недоцільність або умовний характер чи гіпотетичність виокремлення універсального рівня ПФ. Вважаємо більш доцільним говорити про можливість існування ПФ, які входять до декількох когнітивних баз, однак їх інваріанти сприйняття можуть відрізнитися у різних лінгвокультурних спільнотах. **Перспективами подальших розвідок** вважаємо дослідження функціонування «синонімічних» ПФ, які існують в одній лінгвокультурній спільноті паралельно, однак один з яких є виключно національним, тоді як інший може входити до інших національних когнітивних баз (наприклад, в когнітивній базі американської лінгвокультурної спільноти *John Dillinger* та *Robin Hood*).

Література

- Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288с.
 Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология: Курс лекций / В.В. Красных – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284с.
 Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375с.
 Sperber D. A deflationary account of metaphor / Dan Sperber, Deirdre Wilson // The handbook of metaphor. – Cambridge: CPU, 2008. – P.84-105.
 Sperber D. Relevance: Communication and cognition / Dan Sperber, Deirdre Wilson – Oxford: Blackwell, 1995. – 326 p.
 Wilson D. Relevance theory / Deirdre Wilson, Dan Sperber // The handbook of pragmatics. – Oxford: Blackwell, 2004. – P.607-632.
 Wilson D. Truthfulness and relevance / Deirdre Wilson, Dan Sperber // UCL working papers in linguistics. Volume 12. – London, 2000. – P.215-254.

УДК 811.111+316.7

ГОЛИК С.В.

(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИКИ

У статті розглядаються основні підходи щодо визначення концепту як об'єкту лінгвокультурології. Визначено перспективи аналізу культурно-маркованих граматичних явищ. Зроблено спробу з'ясувати тенденції дослідження граматичних категорій з позицій лінгвокультурологічного моделювання, які складають етнокультурну специфіку даної мови.

Ключові слова: концепт, концептосфера, картина світу, лінгвокультурологічний підхід, граматична категорія.

Голик С.В. Лингвокультурологический подход к изучению грамматики. В статье рассматриваются основные подходы к определению концепта как объекта лингвокультурологии. Определены перспективы анализа культурно-маркированных грамматических явлений. Сделана попытка определить тенденции исследования грамматических категорий с позиций лингвокультурологического моделирования, которые составляют этнокультурную специфику данного языка.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, картина мира, лингвокультурологический подход, грамматическая категория.

Holyk S.V. Linguocultural Approach to Grammar Study. This article addresses the principles which determine the definition of the concept as an object of linguistic culturology. The perspectives on the analysis of culturally marked grammatical phenomena are suggested. An attempt was made to define the tendencies in the analysis of grammatical categories from the point of view of lingual and cultural modelling which represent the ethnocultural characteristics of this language.

Key words: concept, conceptosphere, picture of the world, linguocultural approach, grammatical category.

Сучасна парадигма мовознавчих досліджень характеризується зростанням інтересу до вивчення взаємозв'язку між мовою та культурою. У зв'язку із посиленням процесів глобалізації, особливо актуальними стають лінгвокультурологічні дослідження особливостей англійської мови. Вивчення культурних цінностей, на яких базується комунікативна діяльність, дозволяє уникнути міжкультурних непорозумінь, сприяє збагаченню знань про духовне надбання носіїв певної мови, формуванню вмінь міжкультурної комунікації, міжкультурного взаєморозуміння у процесі засвоєння мовних знань.

Ідея існування національно-специфічних мовних картин світу зародилася в німецькій філології кінця ХУІІ – початку ХІХст. (В. фон Гумбольдт). Аналіз мовних явищ, націлений на вивчення національно-культурної специфіки, був започаткований у працях таких мовознавців, як А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, В.І. Карасик тощо. З позицій культурологічного підходу стає можливим вивчення не лише лексичного, але й граматичного матеріалу, визначення пріоритетних, доміантних форм мовленнєвої поведінки, типових для представників певного етносу. Пізнання мови як культури народу дозволяє вірно сформуванню мовленнєві навички та побудувати цілісну модель уявлень про світ.

Мета даної статті полягає у з'ясуванні підходів щодо визначення концепту як об'єкта лінгвокультурології та застосування лінгвокультурологічного підходу щодо аналізу граматичних категорій англійської мови.

Завданнями статті є:

1. Провести аналіз та узагальнити погляди науковців, представників лінгвокультурології на дану проблему.

2. Визначити принципи проведення концептуального аналізу граматичних категорій англійської мови.

Предметом дослідження у даній статті є лінгвокультурологічні особливості інтерпретації граматичних явищ сучасної англійської мови.

Одним із найбільш популярних термінів, який широко вживається у сучасному мовознавстві і неоднозначно тлумачиться науковцями є концепт. В.І. Карасик у своїй праці «Языковой круг: личность, концепты, дискурс» визначає концепт як багатогранне смислове утворення, в якому виділяються ціннісна, образна та понятійна сторони [Карасик 2002, с.129]. Ціннісний вимір, на думку вченого, відображає значення цього психічного утворення для особи та для соціуму, тоді як образна площина відповідає за важливі характеристики практичного пізнання. Понятійна площина концепту відповідає його мовній фіксації [Карасик 2002, с. 154].

У рамках когнітивного підходу до числа концептів зараховуються лексеми, які складають зміст національної мовної свідомості і формують наївну картину світу носіїв мови. Лінгвокультурологічний підхід до визначення концепту визнає його зв'язок з культурою [Степанов 2001, с. 43] і є спробою конкретизації, вивчення культурних концептів з точки зору їх ціннісної складової. При цьому, до числа концептів відносяться семантичні утворення, які відзначаються лінгвокультурною специфікою, відображають ментальність мовної особистості, яка належить до певної етнокультури.

Найвищим орієнтиром, який визначає поведінку людини і є важливою складовою мовної картини світу, є культурні цінності. Їх лінгвістичний опис передбачає аналіз культурних концептів, які розглядаються як багатовимірні, культурно-значущі, соціопсихічні утворення у колективній свідомості, опредмечені тією чи іншою мовною формою.

В залежності від переважання в структурі концепту різних блоків, учені виділяють індивідуально-авторські, культурно-специфічні, універсальні концепти. Таким чином, у лінгвокультурологічному розумінні концепт є не мовленнєвою одиницею, а частиною концептосфери, яка має певну історію [Токарев 2003, с.11].

Термін «концептосфера» було введено Д.С. Ліхачовим, на думку якого це – розумова сфера, яка складається із концептів, що існують у вигляді уявлень, схем, понять, образів тощо. За словами Д.С. Ліхачова, «концептосфера національної мови є тим багатшою, чим багатшою є вся культура нації. Поняття «концептосфери» має особливе значення, тому що

дозволяє зрозуміти, чому мова є не лише засобом спілкування, а й певним концентратом, зосередженням, згустком культури усієї нації та її втіленням у різних соціальних верстах населення та окремих індивідах» [Лихачев 1997, с 5-9].

У лінгвокультурології спостерігається декілька напрямів вивчення концептів з огляду на вибір матеріалу дослідження. А. Вежбицька досліджує “ключові культурні концепти”, виявляючи національно-культурну специфіку через семантичні примітиви на матеріалі неблизькоспоріднених мов [Вежбицкая 2001]. З цього приводу вона зазначає, що поряд з фундаментальними поняттями, семантичними та лексичними універсалами, які вказують на загальну поняттєву базу, на якій ґрунтується мова, мислення та культура, і вимагають свого вираження в усіх мовах світу, існує ряд специфічних для певної культури понять. Якщо випадіння концептів “матеріального світу” з поля зору дослідника лише збіднює наукову картину світу, то висновки про національно-культурну специфіку, зроблені на одномовному матеріалі, на думку ряду дослідників, дещо вульгаризують її. Одне із вразливих місць багатьох сучасних лінгвокультурологічних досліджень – це продукування глобальних висновків про менталітет та національно-культурну специфіку того чи іншого явища на локальному матеріалі, коли досліджуються мовні факти однієї мови чи явища лише одного мовного рівня [Левченко 2003, с. 108-109].

Найважливішою формою організації культури є знання. Завдяки своїй актуальності і важливості знання стає основою, необхідним підґрунтям культури. Особливим продуктом концептуалізації є культурне знання, таке, що має цінність для тої чи іншої спільноти [Красных 2002, с.50].

Порівнюючи концепти, які властиві різним національним культурам, учені досить часто стикаються з певною асиметрією при реалізації одиниць. Крайнім ступенем цього явища є лакунарність, т.б. відсутність певних ознак чи одиниць в одній системі у порівнянні з іншою. При цьому, причинами цього можуть бути і відсутність певних реалій (предметних, антропонімічних чи історико-культурних) в одній із культур, нерелевантність або неактуальність для однієї з культур певних якостей чи характеристик, або ж відсутність у порівнюваних культурах осмислення певних об'єктів.

Розбіжності між культурами мають не випадковий характер, вони зумовлені комплексом історичних, географічних та психологічних причин, дослідження яких є центральними проблемами лінгвокультурологічних студій. Розглядаючи етнокультурну специфіку спілкування, мовознавці без сумніву стикаються з проблемою визначення головного критерію – що впливає на формування духу народу - мова чи соціальні чинники. У руслі культурологічно орієнтованої лінгвістики зроблено цілий ряд спроб осмислення специфічного позначення культурно значущих явищ у формі мовних знаків. При аналізі мовних одиниць як невід'ємної складової соціального буття людини, часто проводяться порівняння цієї мови з рідною або іншою іноземною. Лінгвокраїнознавчий підхід дозволяє кваліфікувати ті чи інші мовні явища у вигляді коментарів із залученням фактів історії, міфології, фольклору.

Вираження концепту охоплює сукупність мовних і немовних засобів, які прямо чи опосередковано уточнюють його зміст [Карасик 2002, с.91]. У багатьох авторів відзначається, що часто у мовах знаходять вираження концепти, які не мають спеціального словесного позначення. Опис концепту – це особливі дослідницькі процедури, які витлумачують значення його назви та подібних позначень. Серед них найактивніше застосовуються дефініції, контекстуальний, етимологічний та паремійний аналіз, анкетування, соціологічні опитування [Карасик 2002, с.92].

Повна відсутність концептів у тій чи іншій лінгвокультурі є рідкісним явищем. Відмінності між культурами перш за все проявляються на рівні комбінаторних особливостей та кількісних характеристик у процесі концептуалізації. Отже, все зазначене підтверджує тезу про те, що у кожній лінгвокультурі виділяються культурні концепти як комплексні знаки особливої природи. Концепт є частиною цілого, яка несе на собі відбиток системи у

цілому. Концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням мовної особистості.

Аналіз наявних праць з лінгвокультурології демонструє, що значною мірою увага дослідників направлена на дослідження особливостей лексичної будови. Проте специфічно національні риси простежуються і на граматичному рівні, оскільки існують певні засоби відтворення способу мислення як етносу загалом, так і окремих індивідів. На нашу думку, етнокультурна специфіка граматики є також надзвичайно важливою (зокрема, при навчанні іноземної мови). Лінгвокультурологічне завдання, яке при цьому покладається на викладача, є комплексним і включає як мовну, так і мовленнєву складову. Суть його полягає у побудові в індивідуально-ціннісній картині світу мовної особистості тих фрагментів, яких йому/їй бракує для формування асоціативних зв'язків, раціонально-логічного компонента свідомості, розвитку творчого вміння правильно, точно і вільно виражати зміст повідомлення.

Концепт як лінгвістична категорія є подальшим розвитком ідей понятійної категорії. У теорії граматики категорія виступає як єдність абстрактного значення та системи взаємопов'язаних форм, які виражають це значення. Специфіка категоріального граматичного розподілу пояснюється перш за все природою мови. Метою такого аналізу стає поетапне формування системного знання про граматичну будову у свідомості мовця, побудова ціннісної картини світу, формування мовленнєвих стереотипів.

Вітчизняні лінгвісти визнають, що на граматичному рівні, і передусім у морфології, кодуються найбільш суттєві з точки зору мови смисли. Морфологія відтворює категоризацію найважливіших ділянок концептуальної системи та репрезентує фундаментальні концепти, які організують концептуальний простір, забезпечують його впорядкованість і є головними чинниками його поділу [Беседина 2008, с.47-48]. Дослідники категорії часу на матеріалі різних мов наголошують на тому, що мови містять цілу систему морфологічних, лексичних та синтаксичних засобів для позначення часової складової дійсності. Тому концепт "час" також відносять до фундаментальних концептів. Більшість мовознавців та культурологів майже одностайно вважають, що носії різних мов є також носіями так званого єдиного подібного концептуального каркасу, який складається з низки базових концептів, які зумовлені основними параметрами світу, загальними властивостями сприйняття людиною дійсності [Верьовкіна 2012, с.31-33]. Однак, визначаючи базові концепти, значущі для всього людства, дослідники все ж зазначають, що репрезентативність цих концептів в усіх мовах та культурах є різною. Відмінностями характеризується і їх граматична репрезентативність.

Сьогоднішній стан розвитку лінгвістики демонструє перспективність застосування нових напрямів, які є результатом поєднання різних наукових парадигм, таких як, наприклад, когнітивні аспекти граматики [Селіванова 2008, с. 469]. Залучення доробків когнітивної граматики сприяє поясненню складних граматичних утворень, а також існування окремих мовних засобів для оформлення мисленнєвих процесів в одній мові та їх відсутність в іншій. Відповідно, виникає потреба зрозуміти та дослідити механізми співвіднесення мисленнєвих структур з мовними засобами, що їх репрезентують.

Порівнюючи мовні структури з когнітивними, дослідники у сфері когнітивної граматики роблять спроби створити певну наукову модель для дослідження шляхів експлікації глибинних смислів, співвідношення когнітивних механізмів свідомості з природною мовою і її мовленнєвою реалізацією за допомогою синтаксичних структур [Карамишева 2008, с.308-314].

Аналізуючи різні граматичні категорії з позицій лінгвокультурологічного моделювання, можна виділити ті, які складають етнокультурну специфіку даної мови. Для англійської мови способом інтерпретації дійсності характерною рисою є детальна характеристика реальності/нереальності. Англіїці визначають релевантність процесу, виходячи з термінів означеності/неозначеності, значення дії для моменту мовлення, співвіднесеності дій тощо. Тому, спеціалізоване морфологічне чи синтаксичне вираження таких ознак, як процесуальність, аспектуальність, фактуальність свідчать про особливе бачення світу,

зафіксоване у мовних форм. І в цьому синтаксичні чи морфологічні концепти подібні до актуальних для даної лінгвокультури концептів, виражених одним словом.

Так, наприклад, концептуалізація часу є значною мірою суб'єктивною та відносною. У лінгвістиці не існує універсального узгодження щодо того, що складає площину теперішнього часу. В англійському реченні *Now, you are here, why not have a drink* дія відноситься до моменту мовлення, тоді як у реченні *They now live in the city center* мова йде про ширший проміжок часу, який охоплює можливо кілька десятиліть.

Так само, ширшим є усвідомлення дійсності у реченні *Peter has arrived*, яке може перекладатися українською мовою як *Пітер приїхав* або *Пітер тут*. Вказані приклади переконливо доводять, що концептуалізація часу є культурно-маркованою. Час, який виражається формою англійського дієслова не завжди збігається з реальним історичним часом. Так, приміром, у реченні *The plane crashes near Chicago* дієслово вживається у формі теперішнього часу, проте зміст речення співвідноситься із минулою подією. Тому у сучасній теорії граматики розрізняються концепти 'Time' і "Tense". Time може виражатися різними дієслівними часовими формами (tenses), так само дієслівна форма часу tense може вживатися на позначення різних сфер часу (Time).

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок, відзначимо, що етнокультурна специфіка граматичних категорій англійської мови є наслідком глибоких мисленневих механізмів та їх мовленнєвої реалізації. Людська діяльність розглядається як культура, а мова мислиться як культурний код нації. Щоб пізнати культуру нації, необхідно детально з'ясувати ментальні процеси, які вербалізуються певними мовними засобами, і навпаки. Лінгвістичні спостереження доводять, що кожна мовна одиниця має свої синтагматичні особливості, які етнічно марковані, оскільки властиві окремим одиницям у конкретній мові. Саме тому вивчення та дослідження мов повинні ґрунтуватися не на аналізі лише окремих слів із їхніми значеннями, а й в притаманних їм природніх найбільш стійких словосполученнях та висловлюваннях. Такими словосполученнями можуть виступати і граматичні одиниці з характерною для них концептуалізацією дійсності. Переосмислення традиційного логічного змісту концепту, пов'язане, насамперед, зі змінами наукової парадигми гуманітарного знання, дозволяє ідентифікувати мовні категорії як проміжну ланку між мовою й мисленням людини, її внутрішнім світом, загальнолюдськими та національно-культурними цінностями. На сучасному етапі розвитку мовознавства не достатньо оволодіння комунікативними навичками, маючи певний обсяг граматичних знань, котрі дозволяють граматично вірно будувати висловлювання тощо, оскільки володіння мовою - це сукупність знань не тільки лінгвістичного характеру, але й культурологічного, які дають можливість вдало реалізувати себе в іншомовному спілкуванні.

Водночас, як засвідчив проведений аналіз, питання про методологію виділення культурно-маркованих граматичних елементів у концептуальних системах та формування кінцевого реєстру базових граматичних концептів залишаються відкритими для досліджень.

Література

- Беседина И. А. Принципы и механизмы морфологической репрезентации в языке / И. А. Беседина // Филологические науки. – 2008. – № 6. – С. 44-52. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежицкая. - Москва: Языки славянской культуры, 2001 – 288 с. Верьовкіна О. Є. До питання про універсальні концепти когнітивної системи людини / О.Є. Верьовкіна // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька акад.». - 2012.- Серія "Філологічна".- Вип. 23.- С. 31-33. Карамішева І. Дискусійність виокремлення «синтаксичного концепту» в сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях / І. Карамішева // Лінгвістичні студії: [Збірник наук. праць]. – Донецьк. нац. ун-т, 2008. – С. 308-314. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград: «Перемена», 2002. — 476 с. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В.В. Красных. — М.: Гнозис, 2002. — 283 с. Левченко О. Лінгвокультурология та її термінна система / О. Левченко // Вісник Нац. ун-ту "Львів. політ." – № 490. - 2003. – С. 105–113. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность: [Антология]. – М.: Асадеміа, 1997. – 196 с. Селіванова О.О. Когнітивний аспект синтаксису / О.О. Селіванова // Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [Підручник]. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – С. 469-475. Степанов Ю.С. Концепт культуры в «разрезах» / Ю.С. Степанов // Когнитивная семантика. - Ч. 1. — Тамбов: Из-во ТГУ, 2000. — С. 8. Токарев Г.В. Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «Труд» в русском языке): [Монография] / Г.В. Токарев. — Волгоград: «Перемена», 2003. - 213 с.